

Werk

Titel: Herbarium Amboinense, plurimas conplectens arbores, frutices, herbas, plantas ter...

Jahr: 1741

Kollektion: Zoologica

Werk Id: PPN369546628

PURL: <http://resolver.sub.uni-goettingen.de/purl?PID=PPN369546628> | LOG_0192

OPAC: <http://opac.sub.uni-goettingen.de/DB=1/PPN?PPN=369546628>

Terms and Conditions

The Goettingen State and University Library provides access to digitized documents strictly for noncommercial educational, research and private purposes and makes no warranty with regard to their use for other purposes. Some of our collections are protected by copyright. Publication and/or broadcast in any form (including electronic) requires prior written permission from the Goettingen State- and University Library.

Each copy of any part of this document must contain there Terms and Conditions. With the usage of the library's online system to access or download a digitized document you accept the Terms and Conditions.

Reproductions of material on the web site may not be made for or donated to other repositories, nor may be further reproduced without written permission from the Goettingen State- and University Library.

For reproduction requests and permissions, please contact us. If citing materials, please give proper attribution of the source.

Contact

Niedersächsische Staats- und Universitätsbibliothek Göttingen
Georg-August-Universität Göttingen
Platz der Göttinger Sieben 1
37073 Göttingen
Germany
Email: gdz@sub.uni-goettingen.de

CAPUT QUADRAGESIMUM
S E X T U M.

De Viribus & qualitatibus præcedentis toxicæ, ejusque antidotis.

IN præcedenti capite diximus efficacissimam hujus veneni speciem præsentem ac inevitabilem adferre mortem intra spatium dimidiæ horæ, immo sæpe intra minus quadrantis, atque contra hoc nullum hætenus inventum fuisse antidotum, quod Macassarensum reges sæpe in morte damnatis instituerunt. Utque magis hujus virus deleteria exploraretur vis, quosdam damnatos in pollice tantum manus vel pedis vulneris telo hoc veneno infecto infixerunt, statimque vulneratum amputarunt articulum, justoque modo ligamenta applicarunt, ut tentarent, an talis superstes esse possit. Horrendum vero atque atrox hocce venenum per venas jam ita erat diffusum, ut totum inquinatum corpus mox periret, & hinc talis moreretur. Dum vero istud virus multos malignitatis suæ habeat gradus, atque efficacissimum brevi temporis spatio, si negligatur, nec rite & arcte conservetur, multum de virtutibus suis amittat, favens ac mitis natura homini multa detexit antidota, quæ mox enarrabimus.

Inprimis vero cognoscendum est *Ipo* hoc vires exercere non posse, quamdiu vivum non attingat sanguinem, ac secundo innoxie ad varias adhiberi posse res, sed primum succo *Lampoejang* exaltari, & in actum deduci; hoc sane arcanum naturæ est, talem humani generis hostem innoxie intra corpus assumi posse, illumque malignam suam qualitatem accipere a tali radice, quæ *Zingiberi* & *Zedoariæ* affinis est, quæ alioquin veneni antidota sunt.

Ipo itaque crudum nec commixtum antidotum est contra ictus venenatorum piscium, ac morsus *Millepedarum*, si hujus emplastrum vulneri applicetur, quod dolorem citius sedat, ac venenum melius extrahit, quam ullum aliud remedium. Porro, si alicujus corpus ulcerationibus & scabie scateat, talis hujus *Ipo* pilulam cum *Musæ* fructus carne commixtam assumat, quæ omnem intestinorum impuritatem attrahet atque expellet; Hoc etiam *Ipo* tali præparari potest modo, ut fera animalia ac præcipue *Cervi* hoc possint enecari, atque innoxie ipsorum caro comedi. Hunc in finem nequitiam eligenda est fortissima species, ne talis cervus mox ac pacate moriatur, atque proin investigari nequeat, sed ejus debilissima species, quæ commiscetur cum succo herbæ *Rami*, unde vehementer clamitant vulneratæ feræ, ita ut persequi eas liceat, & quod mirum, harum caro sine damno editur. Si ita sit præparatum hocce venenum, vulnerato homini ingentem quoque adfert dolorem, ita ut corpus vehementer commoveat & pervolvat; oculos contorqueat, spumamque oris emittat. Qui autem a viliori & debiliore specie sunt fauciati, eundem sentiunt ardorem ac capitis vertiginem, nullum autem mortis periculum illis imminet, si modo idonea mox ipsis suppeditentur remedia.

In primis *Amboinensium* bellis nullum aliud notum erat remedium, nisi nauseosum atque abhorrendum, *excrementum humanum*, quod vulneratus bono animo deglutire coactus erat, unde vehemens subsequeretur vomitus, cujus vi, quantum videtur, veneni *isipyræ* enervabatur, atque e corpore expellebatur, seu foras eliminabatur; Hoc inter milites tanta agebatur alacritate, ut, si quis, qui hoc requirebat remedium, nec ipse sibi suppeditare posset, alium rogare focium coactus esset, ut pro se dosin exonerare ac subministrare vellet. *Valiantensis* centurio *Bonoæ*, *Tabalille* vocatus, hocce remedio quatuor vel quinque horum telorum vulnera enervavit, quæ in corpore suo & etiam facie exceperat. Quum vero postea quosdam capere Mus *Macassarense*, tam ex iis, quam ex ipsorum feminis, nunc lenociniis, nunc minis ac vi meliora quædam edocti fuimus remedia, quorum quædam tamen effica-

XLVI. HOOFDSTUK.

Van de kragten, en eigenschappen des voorgaanden Spatten-gifts, en de Remedien daar tegen.

IN het voorgaande Kapittel hebben wy gezegt, dat de kragtigste zoorte van dit vergift een onvermydelyken doot bybrengt, en dat binnen de tyd van een half uur, ja zomtyds minder dan in een quartier uurs, en dat daar en tegen tot nog toe geen remedien zyn gevonden, het welk de *Macassarsche* Koningen aan misdadigers dikwils geprobeert hebben. En om nog meer de *incodigheit* dezes fenyns te ontdekken, hebbenze zommige misdadigers alleenlyk in een teen of duim met een spatte laten steeken, het gequeste lid terstont afskappen, en beoorlyk verbinden, om te zien, of den mensche mogte behouden werden: Doch het grouwelyke vergift was al door de aderen, en het geheele lyf gevloogen, en bragte den mensche om. Maar dewyl het voornoemde gift veele graden van zyn boosheid heeft, ook het aldersterkste in korten tyd; en by verzuim van nauwe bewaringe, in zyn kragten merkelyk afneemt, zo heeft de goede natuur de menschen al wederom verscheide tegenmiddelen aangewezen, die wy hier straks zullen verhalen.

Doch alvorens staat te weten, dat het *Ipo* zyne kragt niet kan oeffenen, zo lang het geen levend bloet raakt, ten tweede, dat het tot veele dingen onschadelyk kan gebruikt werden, en eerst door het zap van *Lampoejang* gaande gemaakt en onsteecken word, 't welk inderdaat een gebeimenis der natuur is, dat zulken vyand van 's menschen leven zonder schade in 't lyf kan genomen werden, en dat by onsteecken word door zodanigen wortel, die uit de maagschap van *Gember* en *Zedoaria* is, die men anders tegen venyn gebruikt.

Het rauwe en onvermengde *Ipo* dan is zelfs een tegen-gift, als men van venynige visschen gestoken, of van duizent-beenen gebeeten word, als een pleister op de quetsuure gelegd, trekt de pyn en het venyn terstont uit, veerdiger, dan eenig ander ding. Wederom als iemand het lyf vol ulceratien en schurft heeft, die zal een klein pilletje van dit *Ipo* met vleesch van *Pissang* innemen, 't welk alle onzuiverheid in de darmen zal naar zig trekken, en uitvoeren. Zo kan men ook dit *Ipo* zodanig bereiden, dat men 't wilt, inzonderheid de bertebeesten daar mede schieken kan, en haar vleesch onbeschroomt eeten mag. Hier toe moet men geenzints neemen de sterkste zoorte, op dat het beest niet schiekelyk en stil sterve, en men het vervolgens niet vinden kan, maar het slapste, 't welk men dan vermengt met het zap van 't kruut *Rami*, 't welk de besten geweldig doet schreeuwen, dat menze vervolgen kan, en dat wonder is, dit vleesch werd zonder schaade gegeten. Also toegemaakt, doet het een gequest mensche ook groote pyn aan, het lichaam geweldig omwerpen, de oogen draayen, en schuimbekken. Die gene nu, die van de mindere of slappere zoorte gequest zyn, gevoelen ook wel den zelfden brand, en draaying in 't boest, maar hebben echter geen perykel van 't leven, als men hun maar terstont met bequame middelen te hulp komt.

In de eerste *Amboinsche* Oorlogen; wist men geen andere, dan die afzienlyke en yzelyke kure, te weten het *Excrementum humanum*, 't welk den gequesten al goedes moets inswelgen; waar op een sterk braken volgde, door welkers force (zo het schynt) de kragten van het venyn gebrooken, en uit het lyf gedreven wierden. Dit ging zo vaardig toe onder de Soldaten, dat de eene, die daarom verlegen was, en zelfs niet doen konde, den anderen kameraat verzoeken moest, om een klontje voor hem te drukken. Den *Valianten* Kapitein van *Bonoa*, *Tahalille* genaamt, heeft door dit middel vier a vyf spatte kragteloos gemaakt, die by in zyn lyf, en zommige ook in 't gezigt gekreegen hadde. Naderband, doen wy eenige gevangen *Macassaren* kreegen, hebben wy zoo uit dezelve, als hare vrouwen, door vleyen en dwang eenige beetere middelen geleert, waar van echter zommige kragtiger waren, dan de andere, zommige ook gantsch niet

efficaciora erant aliis, quædam etiam nullum præstabant effectum, uti hic illa ordine suo enarrabimus.

Primo itaque occurrit *Radix Toxicaria*, nostratibus *Spat-wortel* dicta, quæ certa *Allii marini*, seu *Moly Indici* infra libr. II. descripti species est, cujus radices albæ masticantur, illarumque deglutitur succus, cæteraque pars vulnere applicatur, unde vehemens suboritur & excitatur vomitus, quo venenum expellitur, si vero non statim subsequatur vomitus, uti sæpe fit, major assumenda est dosis, hoc enim venenum non nisi vehementi superatur vomitu.

Secundo, ut ingens extinguatur æstus, vulnere infundendus est succus sponte exstillans ex *Melopepone*, ejusque portiuncula comedenda est, hic enim fructus peculiarem possidet virtutem cohibendi atrocis hujus veneni grassantem diffusionem.

Tertio, cortex *Varingæ latifoliæ* masticatus, vel contritus vulnere applicandus est.

Quarto, cortex albi *Sayor Bayang* seu *Bliti* de stipite rufus inponendus est vulnere.

Quinto, *Tenuis ruffæ fibræ* seu minores radices angustifoliæ *Varingæ* contritæ, partim propinata, partim applicandæ.

Sexto, *Petoli & radices Amariæ Indicæ* seu *Parari* contritæ & inpositæ.

Septimo, *Radices Cajoe Radja*, de quibus præcedenti capite fuit actum.

Octavo, *Certissimum antidotum*, quod *Macassarenfes* nobis hætenus celarunt, est lactescens arbor *Poele*, ipsi *Rite* dicta, cujus petioli foliorum eliguntur, qui parum acuminantur, ipsisque alligatur filum, horum acumina vulnere inponuntur hisce telis inficito, sponte illud penetrat, atque omne exfugit venenum; Filum autem ipsis alligatur, ut iterum extrahi possint.

Nono. Simili quoque modo applicantur parva frusta marinorum telorum *Macassarenfis* *Pana-Docki* dictorum, quæ, uti antecedens remedium, filo alligantur, ipsum intrant vulnus, ac virus exfugunt.

Arbor *Poele* tantum cum hoc veneno exercet odium & antipatiam, ut, si ejus ramulus vel folium huic supponatur, vel in camera suspendatur, in qua hoc venenum asservatur, illud ita enervet, ut viribus penitus destitutum sit.

Ager autem, vel vulneratus ante omnia sibi caveat a *Lampoejang*, ut nihil hujus in potu vel cibo assumat, præsertim omnibus annis isto tempore, quo vulnerabatur, compertum enim est sæpius, hoc venenum isto tempore quasi reviviscere, suasque iterum exercere vires, unde & sæpius factum fuit, quosdam homines secundo vel tertio demum anno ex hoc veneno mortuos fuisse, uti illud observavimus in Germano quodam subpræfecto, qui anno 1654 ante *Laalam* in *Cerama* in pectore vulnerabatur per tale telum, a quo curatus quidem fuit, sed tertio dein anno in eodem pectoris loco ardorem experiebatur, quem febris ardens subsequēbatur, unde & mortuus fuit: Vulnerati insuper quam maxime sibi caveant per binos tresve menses a feminarum concubitu, sique ulterius exploraretur, & ab omnibus etiam forte potibus sanguinem calefacientibus vel inflammantibus.

Finis Libri Tertii, & Tomi Secundi.

bolpen, gelyk wyze bier na malkander stellen zullen.

Eerstelyk, Is de *Radix Toxicaria*, by de onze *Spat-wortel* genaamt, zynde een slag *Zee-Ajuin* of *Moly Indicum*, hier onder lib. II. beschreeven, welkers witte wortelen men kaauwt, het zap inswelgt, en de rest op de quetsuure legt: dit verwekt mede een geweldig braaken, en dryft daar door het venyn uit, maar als men niet terstond braakt, gelyk zomtyds geschied, moet men al meer inneemen, want zonder sterk braaken kan men dit venyn niet overwinnen.

Ten tweeden, om den grooten brand te bluffen, zal men in de quetsuur druipen het zap van zelfs uit een *water-Limoen* loopende, en ook wat daar van eeten, welke vrucht een zonderlyke kragt heeft het woeden van dit venyn te stuten.

Ten derden, de schorffe van de breed-bladige *Varinga* gekaauwt, of geveeven, en op de quetsure gelegd.

Ten vierden, De schorffe van witte *Sayor Bayang*, of *Blitum* van den stam afgeschraapt, en opgelegd.

Ten vyfden, de dunne roffe draden of kleine wortelen van de kleinbladige *Varinga* geveeven, ten deele gedronken, en ten deele van buiten opgelegd.

Ten zesden, de steelen en wortelen van *Amaria Indica*, of *Parari* geveeven, en opgelegd.

Ten zevenden, de wortelen van *Cajoe Radja*, waar van ziet het voorgaande *Kapittel*.

Ten achtsten, het zekerste tegengift, 't welk ons de *Macassaren* tot nog toe hebben verborgen gehouden, is den melkgevende boom *Poele*, by haar lieden *Rite* genaamt, waar van zy de steelen der bladeren neemen, makenze een weinig spits, en binden oom draat daar om: De spitze houd men op de wonde van spatten gemaakt, zo trekt het van zelfs daar in, en zuigt al het gift daar uit. Het draatje moet daarom gebonden zyn, dat men 't daar weder uittrekken kan.

Ten negenden, op dezelfde manier doet men ook met de kleine stukjes van *Zeepylen* op *Macassar Pana-Docki* genaamt, die als het voorgaande met een draatje gebonden, daar in kruipen, en het gift uitzuigen.

De boom *Poele* heeft een zulke vyandschap met dit gift, dat zo men een takken of blad daar onder houd, of in een kamer hangt, daar dit gift in is, het zelve gantsch kragteloos werd.

Den patient moet zig voor al wagten het minste van *Lampoejang*, het zy in kost, of drank te nuttigen, inzonderheid alle jaren omtrent die tyd; dat by gequetst wierde, want men heeft dikwils bemerkd, dat dit gift omtrent die tyd op het nieuw zig roert, en daar door komt het, dat zommige perzoonen in 't tweede of derde jaar aan dit vergift eerst overlyden, gelyk wy gezien hebben in een *Duitsche Luitenant*, die Anno 1654. voor *Laala* op *Ceram* in de borst gespat wierde, daar van hy wel genas, maar drie jaren daar naar op dezelfde plaats wederom een brand gevoelde, zo datter een brandige koorthe toesloeg, waar aan hy stierf. Zo werden ook de gespatte op 't hoogste aanbevoelen, datze haar in twee a drie maanden onthouden van conversatie met vrouwen, en zo men 't nader onderzogte, misschien van alle zodanige dranken, die het bloet merkelyk verbitten.

Einde van 't derde Boek, en tweede Deel.